זלזלת היערות – צמח בר חדש לישראל

עוז גולן, golanoz.me@gmail.com
הביא לדפוס – **אבי שמידע**

מין חדש לישראל, **זלזלת היערות .***Clematis vitalba* L (נוריתיים) התגלה לאחרונה בהרי ירושלים וכנראה גם בשומרון. מין זה גדל בארצות אירופה ואגן הים התיכון, אך לא דווח עד כה מישראל,ירדן מצרים ולוב. הצמח דומה ל**זלזלת מנוצה** ופורח באותו מועד (תחילת הקיץ) אך עלי הכותרת שלו וגם ענפיו הצעירים- שעירים. אנו מדווחים בפעם הראשונה על המציאה המפתיעה.

בסיור שהתקיים בסטאף שבהרי ירושלים בחודש יולי 2018, הופתענו למצוא מין בר ולא מוכר של זלזלת השכיחה באגן נחל שורק. מתחת לסטאף, בערוץ הנחל, נצפו מספר פרטים ענקיים של זלזלת המטפסים על עצים שונים. במבט מרחוק זוהו הפרטים כצמחי **זלזלת מנוצה** (*Clematis flammula*) – צמח הגדל בחורשים של **אלון מצוי** בצפון הארץ ובמרכזה. ואולם, צבע הפרחים היה דהוי בניגוד לצבע הלבן-בוהק של פרחי **זלזלת מנוצה.**

מימין – זלזלת היערות בסטאף, הרי ירושלים, 1.8.2018. צילם: עוז גולן ©
שתי תמונות משמאל – תפרחת זלזלת היערות לעומת תפרחת ז.מנוצה, (ז.היערות צולמה בסטאף, וז.מנוצה צולמה ביערה). צילם:עוז גולן ©
להגדלה – לחצו על התמונות

בחינה מדוקדקת יותר של הפרטים מהסטאף הראתה הבדלים מהותיים נוספים המבדילים אותה מ**זלזלת מנוצה**. הכותרת קטנה יותר ושעירה משני צדדיה (ולכן חסר הלובן המבריק), המאבקים קצרים (בהשוואה ל**זלזלת מנוצה** שלה מאבקים מאורכים), וכן הענפים הצעירים הירוקים היו שעירים . גם צורת העלים הייתה שונה. בעוד של**זלזלת מנוצה** עלה מנוצה פעמיים בעל עלעלים קרחים חלקים, הרי שבזלזלת של הסטאף העלה מנוצה רק פעם אחת והעלים לרוב רחבים ומשוננים.

השוואה שערכנו בין צמחי הזלזלת של הסטאף לבין אלה של הגליל המערבי בערוצים הסמוכים ליערה ובדיקה חוזרת באוגוסט של הפירות בשני האתרים, הראתה במפתיע הבדלים מהותיים גם בצורת הפרי: פרודות הפרי של זלזלת הסטאף מקובצים צפופים, אינם פחוסים, וחסרי השוליים המודגשים המאפיינים את הזלזלת המנוצה.

זלזלת היערות – עלים וגבעולים. צילם: עוז גולן ©
1.8.2018 בסטאף, הרי ירושלים.
להגדלה – לחצו על התמונות

סקירה בספרות הראתה שבמזרח הים-התיכון, כולל בלבנון, ידועים שני מינים קרובים של זלזלת הפורחים בחודש מאי (ולא כמו **זלזלת הקנוקנות** בחודשי דצמבר-ינואר): **זלזלת מנוצה** (*Clematis flammula*) ו**זלזלת היערות** (*Clematis vitalba*). כל הסימנים הללו שתוארו לזלזלת של הסטאף מוזכרים בספרות המדעית כסימנים המאפיינים את **זלזלת היערות**.

מרבית הפלורות הים-תיכוניות, מציינות את התכונה של שעירות שני צידי הכותרת, הפרחים הדהויים (לבנים-ירקרקים) והעלים המנוצים פעם אחת כתכונות מפרידות בין שני המינים. חלקן אף מזכירות את צורת העלעלים האופיינית שנצפתה בסטאף.

בפלורה של טורקיה מופיעות שתי תכונות נוספות: צורת המאבקים והשעירות של הענפים. **זלזלת היערות** מתאפיינת במאבקים קצרים לעומת מאבקים מוארכים ב**זלזלת מנוצה** (סימן בולט זה נמצא כאשר השווינו בין הפרחים של הסטאף לאלו של הגליל). בנוסף, **זלזלת היערות** מתאפיינת בשעירות של הענפים למלוא אורכם בין במפרקים – דבר שנמצא בזלזלת של הסטאף.

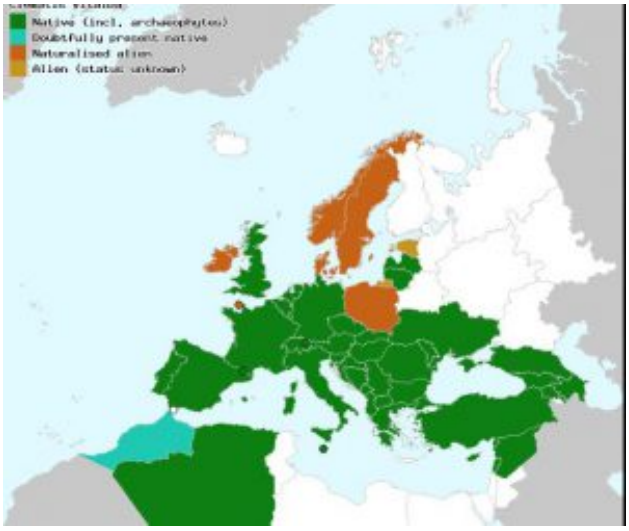
מימין ובמרכז - פירות של זלזלת היערות; משמאל - פירות של זלזלת מנוצה. צילם: עוז גולן ©
פרודות הפרי של ז. מנוצה פחוסות בעלות חישוק מוקשה בהיקף ואילו פרודות הפרי של ז.היערות מעוגלות וחסרות חישוק מודגש בהיקפו. (ז.היערות צולמה בסטאף, וז.מנוצה צולמה ביערה).
להגדלה - לחצו על התמונות

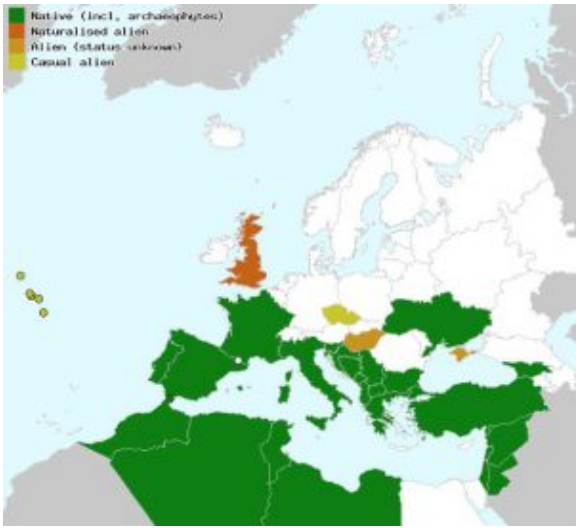
פוסט נותן בפלורה של הלבנט (Post, 1932) את שני המינים, **זלזלת מנוצה** ו**ז. היערות** מסוריה ולבנון; הוא מציין את ההבדל בצורת הפרי. לפי פוסט, ל**זלזלת מנוצה** פירות עם שוליים מודגשים מאוד ואילו ל**זלזלת היערות** לא – סימן זה מאוד בולט בהשוואה שביצענו בין **זלזלת מנוצה** ל**זלזלת היערות**. פוסט נותן סימנים נוספים ל**זלזלת היערות** – שעירות על העלים, במיוחד על העורקים (ולא רק בעלים הצעירים), ובנוסף הוא מציין את העלים הרחבים-משוננים והשעירות משני צידי הכותרת.מפתיע הדבר שפוסט מציין ששני המינים, **זלזלת מנוצה** ו**זלזלת היערות**, נמצאים בפלשתינה. **זלזלת היערות** צוינה על סמך רישום של טריסטרם מהגלעד. מעניין כי בפלורה פלסטינה זהרי (1966) לא התייחס לרישום של טריסטרם, כנראה בעקבות טעויות בוטניות בסיסיות של טריסטרם שהיה חוקר בעלי החיים החשוב של ארץ ישראל במאה ה-19.

ובכן, מהי תפוצת **זלזלת היערות** ומהי תפוצת **זלזלת מנוצה** בישראל ?

מאז הגילוי של **זלזלת היערות** בישראל, הספקנו לבדוק רק שתי אוכלוסיות – זו של אגן נחל שורק (וכולה **זלזלת היערות**) וזו של הגליל המערבי (**זלזלת מנוצה**). שיר ורד בכתבתו בכלנית: "זלזלת מנוצה – צמח חודש סיוון תשע"ח" נתן את דעתו על כך שהאוכלוסיה של ואדי זרקא בבנימין מתאפיינת בשינון של העלעלים. אולם הוא לא בדק האם העלה מנוצה פעם אחת או פעמיים. מהצילומים שלו נראה שהעלה מנוצה פעם אחת בלבד והפרחים קטנים יותר, כך שייתכן ומדובר גם שם ב**זלזלת היערות**. יתכן, על פי רישומו של טריסטרם שגם **זלזלת מנוצה** הנתונה מירדן רק מהגלעד היא למעשה **זלזלת היערות**.

מימין – מפת התפוצה של זלזלת היערות
משמאל – מפת התפוצה של זלזלת מנוצה
מתוך: Euro+Med PlantBase

קיימת משמעות גדולה בנוגע לשמירת טבע – האם **זלזלת היערות** היא מין נדיר בישראל או שמא הוא מין נפוץ שפשוט לא הבחנו בו. רק מחקר מסודר של אוכלוסיות הזלזלת בישראל יאפשר מיפוי של **זלזלת היערות** ו**זלזלת מנוצה** בישראל. בכל אופן, **זלזלת היערות** היא מין בר חדש לישראל. אנו ממליצים לבקר בתחילת חודש מאי בחניון התחתון של הסטאף בהרי ירושלים, ללכת צפון מזרחה לאורך דרך העפר במקביל לנחל שורק וליהנות מפריחה שופעת של **זלזלת היערות** המטפסת על עצי החורש.

טבלה מסכמת של ההבדלים המורפולוגיים בין זלזלת מנוצה לזלזלת היערות

סימן	זלזלת מנוצה	זלזלת היערות
צבע הפרח	לבן בוהק	לבן-ירקרק, דהוי
שעירות בכותרת	רק בצד התחתון	שני צדדי הכותרת
גודל הפרח	גדול יותר	קטן יותר
מאבקים	מאורכים	קצרים מאוד
ענפים	קרחים	שעירים
עלים	מנוצה פעמיים	מנוצה פעם אחת
עלעלים	קרחים, לרוב תמימים,	שעירים, בדרך כלל משוננים
פרי	פרודות פחוסות ומוארכות, בעלות שוליים מודגשים	פרי מקובץ מאוד, פרודות אינן פחוסות, חסרות שוליים מודגשים

ספרות:

ורד ש 2018 זלזלת מנוצה – צמח חודש סיוון תשע"ח, כלנית- כתב עת לצמחי ארץ-ישראל תשע"ח.

———————————————————————————————————

Blamey M and Grey-Wilson C 2015 Wild Flowers of the Mediterranean, Bloomsbury Press.

Davis PH 1965 Flora of Turkey, Vol. 1, Edinburgh Uni. Press.

Euro+Med PlantBase

Lebanon Flora http://www.lebanon-flora.org/

Post GE 1932-1933 Flora of Syria, Palestine and Sinai, 1883-1896 2nd Dinsmore JR (ed.) 2 Vols. American Uni. Press, Bierut.

Thomé G and Thomé H 2014 (2 ed.) Illustrated Flora of Lebanon. 610 pages, colour photos. Conseil National de la Recherche Scientifique,Beirut, Lebanon.

Zohary M 1966, Flora Palaestina. Vol. 1, Israel Academy of Sciences, Jerusalem.

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: גולן ע 2018 זלזלת היערות – צמח בר חדש לישראל. כתב-עת "כלנית" מספר 5.